

ÜLKEMİZ CEVİZ YETİŞTİRİCİLİĞİNDE SORUNLARIMIZ VE HAL ÇARELERİ

Seyit Mehmet ŞEN (1)

ÖZET:

Ülkemiz, cevizin gen merkezlerinden biri olmasına ve buna bağlı olarak binlerce yıla varan bir yetiştiricilik kültürüne sahip olmasına rağmen, ceviz üretim ve ticaretinde birçok sorunlarla karşı karşıyadır. Bunları genel hatlarıyla şu şekilde sayabiliriz. Standart ceviz çeşitlerimizin olmayışı; aşılı fidan üretiminin yetersizliği ve fidan temininde çekilen güçlük, yetiştiricilikteki teknik bilgi yetersizliği; hasat sonu sorunları; pazarlama ile ilgili sorunlar ve kerestesinin kıymetli oluşunun ortaya çıkardığı sorunlar. Bütün bu sorunlarımızın çözümlenebilmesi için, üreticinin güçlü bir organizasyon altında birleştirilmeleri gerekmektedir. Bu birliğin adı "CEVİZ-BİRLİK" olabilir.

GİRİŞ :

Cevizin gen merkezlerinden olan Anadolumuzda (Özbek, 1977), binlerce yıldır ceviz yetiştiriciliği yapılmaktadır. Çok eskiye dayalı ve köklü bir yetiştiricilik kültürüne, dört milyonu aşkın ceviz popülasyonuna sahip olmamıza rağmen (Dikinen ve Mağden, 1944; Behramoğlu, 1973; Çelebioğlu ve Ağgöl 1981), ceviz üretiminde Amerikadan sonra ikinci; dış ticaretinde ise ancak beşinci olabilmektedir. (Özgenel, 1977; Şen, 1980). Bu durumda oluşumuzun birbirine bağlı birçok sebebi vardır. Bu arada şunu belirtmekte fayda var: Ceviz yakın yıllara kadar kendi haline bırakılmış bir meyve türümüz olmaktan kurtulmamıştır,

Sorunlarımız ve Hal Çareleri :

A- Standart Çeşitlerimizin Olmayışı

Ülkemizde binlerce yıldır yetiştiriciliği yapılan cevizin, çoğaltılması yakın zamanlara kadar sadece tohumla yapıla geldiğinden ticari anlamda yetiştiriciliğini yaptığımız, tümüyle özellikleri ortaya konmuş, belli standart bir çeşidimiz yoktur,

1 Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü Doçenti-Erzurum

Her ne kadar, yeri geldikçe Beykoz, Keten gömlek, Muşabah diye bazı tanınmış cevizlerden bahsedilirse de, sözü edilen bu çeşitlerden yetiştiriciye verilerek kapama bahçe halinde yetiştirilen bir çeşite rastlanmamıştır. Ceviz yetiştiriciliği yapılan herhangi bir bölgede, ince kabuklu her ceviz muşabah; bir başka bölgede keten gömlek, bir diğerinde ise baklava cevizi olabilmektedir. Hal böyle olunca, özelliklerini ortaya koyabileceğimiz belli bir çeşidimizin olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Biraz önce de belirttiğimiz gibi, binlerce yıldır sadece tohumla yapılan yetiştiriciliğin sonunda 4 milyondan fazla ceviz ağacı içinde neredeyse birbirinin aynı olan iki ceviz ağacı bulmamız imkânsız hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak ta, üretimde beğenilen bir tipin meyvesi ancak bir ağacın ürettiği ile kalmış, yani en iyi durumlarda bile 200-300 kg'ı geçememe durumu ortaya çıkmıştır. Hal böyle olunca, milyonlarca ceviz çeşidinin milyonlarca değişik yapıdaki meyvesiyle ne düzenli, yani rantabl bir iç pazarlama sağlanabilir, ne de istenilen ölçüde bir dış satım düzeyine ulaşılabilir. Nitekim ürettiğimiz cevizin % 97 ve bazen daha fazlasının iç tüketimde harcanması veya elimizde kalmasının en önemli sebebi olan standart çeşidimizin olmayışının sebep olduğu problemi üç yönden açıklayabiliriz.

1— Özellikle kalın kabuklu, kırılması ve ayıklanması zor olan, iç oranı düşük cevizler dış pazarda alıcı bulamamakta veya çok düşük fiatla alıcı bulmaktadır.

2— Üretici iyi kalitede olmayan cevizini alıcı bulamama endişesi ile pazara götürmemekte veya ürününü düşük fiatla satmaktansa evinde harcamayı tercih etmektedir. Bu durum da iç tüketimin artmasına ve fazladan kaynak kaybına neden olmaktadır.

3— Üretici, ağacı iyi kalite meyve verse de, ihtiyacından biraz fazla gelen ürünü satmaya gerek duymamaktadır. Bu şekilde yüzbinlerce ailenin elinde kalan ürün hem iç tüketimi gereksiz yere artırmakta, hem de savurganlığa neden olmaktadır.

Standart meyve çeşidi temini için bilinen üç yoldan (Dokuzoğuz, 1963), Ceviz için uygulanacak olanı seleksiyondur. Çünkü dört milyonu aşkın yabancı ceviz ağacı popülasyonu içinden, istenilen özellikleri taşıyan ceviz tipleri bulmamız her zaman için mümkündür. Nitekim, ülkemizde 10 yıl gibi çok yakın bir geçmişe sahip olan ceviz seleksiyon çalışmaları ile, çok iyi özellikte meyve veren yeni ceviz tipleri bulunmuştur (Ölez, 1971; Çelebioğlu, 1978; Şen, 1980; Çelebioğlu ve Ağgöl, 1981).

B- Aşlı fidan üretiminin yetersizliği ve fidan temininde çekilen güçlük :

Bugün ülkemizde resmi ve özel kuruluşlar eliyle yaklaşık 3000 civarında ceviz fidanı üretilmektedir. Çok yetersiz olan bu sayı ile fidan üretimimiz devam edecek olursa, şu andaki üretimimizi bile satandırttırmamız için ne kadar zamana iltiyacımız olduğunu kabaca hesaplayabiliriz. Üretimimizi yuvarlak hesap 150000 ton kabul edelim. Bu üretimi ortalama 100 kg meyve veren standart çeşitlerle

değiştirmemiz için 1500000 aşılı fidana ihtiyacımız var demektir. Yılda 3000 fidan üretimi ile bu ihtiyacımız 500 yılda ancak karşılanabilir. Asırlarla ifade edilen bu rakamın astronomik bir rakam olduğu ortadadır. Hal böyle olunca, yılda hiç olmazsa 100000 aşılı ceviz fidanı üretecek bir program içine girmeliyiz ki, şu andaki ihtiyacımızı 15 yıllık bir süre içinde karşılayabilelim. Bu sayı ilk bakışta çok büyük gibi gelebilir. Fakat yıllık ceviz üretimi bizim üretimimizin % 20-25'i kadar olan Bulgaristan'ın yılda 400000 ceviz fidanı üretmeyi plânladığını söylersek, bizim düşündüğümüz sayının hiçte büyük olmadığı ortaya çıkar.

Biraz önce de belirttiğimiz gibi, eğer fidan üretim düzeyimiz bu günkü kadar veya onun birkaç katı hızla gidecek olursa, yani yılda 3000 fidan yerine, örneğin 10-12 bin fidan üretilecek olursa, cevizde istenilen üretim ve standardizasyona erişmemiz hayal olur. Ancak bu şekilde bir üretim düzeyi ile çok yakın bir gelecekte ceviz iç tüketimimiz, ceviz üretim seviyemize ulaşır ve hatta onu geçer bile. Zaten 50 milyona varan nüfusumuzla bugün 150 bin ton ceviz tüketir haldeyiz. Heryıl 3-4 bin tonluk bir artış olmalı ki, ceviz üretiminüz iç tüketimimize ayak uydurabilsin ve artan nüfusumuzun ihtiyacını karşılayabilsin

C- Yetiştiricilikteki Teknik Bilgi Yetersizliğinden Ortaya Çıkan Sorunlar :

Bugün ceviz yetiştiriciliği yapılan yörelerimizde, ceviz yetiştiriciliği konusunda yetiştiricinin teknik bilgisi çok az veya hiç yoktur. Öyle ki ceviz de aşı uygulamasının mümkün olduğunu yeni duyan yetiştiricilere, seleksiyon gezilerimiz sırasında, çok rastlamışızdır. Yetiştiriciye göre cevizin gübre ihtiyacı, su ihtiyacı yoktur. Meyveler kurtlanabilir, yapraklar antraknoza yakalanabilir, fakat ilaçlama diye birşey yapılmaz inancı vardır. Cevizde meyvelerin hasadı ise tam bir faciadır. Gerek yerden, gerekse ağaç üzerine çıkarak ele alınan sırıklarla, meyveler öyle bir döğülür ki durum içler acısıdır. Doğal olarak bu arada, gelecek yılın sürgünlerini ve dolayısıyla meyvesini verecek olan gözler de, dayaktan hisselerini ahrlar. Ve bir sonraki sene ağacın meyve veriminde bir düşme olur.

D- Hasat sonu sorunları :

Ashında, yetiştiricilikteki teknik bilgi yetersizliğine dayalı olan bu konu, önemli bir sorun olduğu için ayrı bir başlık altında sunmayı uygun bulduk. Hasat sonu fizyolojisi, kalite ceviz yetiştiriciliğinde neredeyse standartlaşma kadar önemli bir konudur. Yetiştiriciliğin son, pazarlamanın ilk aşaması, kabul edebileceğimiz hasat sonu fizyolojisini iyi bilmez ve gereken önemi vermezsek, yetiştiricilikte harcadığımız emeğin karşılığını tam alamayız. Ve pazarlamada karşımıza güçlükler çıkar. Şöyle ki; eğer cevizin hasadını zamanında yapmazsak veya hasattan sonra, meyveyi yeşil kabukla uzun süre tutacak olursak, bir de bu bekletme işini büyük yığınlar halinde yaparsak iyi kalite, satandart bir çeşidimizin bile meyvelerinin karardığını, dolayısıyla kalitesinin düştüğünü görürüz. Böyle koyu renkli cevizle-

rinde iç pazarda ve özellikle dış pazarda % 50 daha düşük değerde satıldığını görürüz. Bu konuda yapılacak iş, yetiştiriciyi bilgi sahibi yapmak; hasattan sonra en kısa zamanda meyveyi yeşil kabuğundan ayırtmak ve mevcut olan % 40 civarındaki nemin % 5-8 civarında düşmesini sağlamaktır.

E- Pazarlama İle İlgili sorunlar :

Ülkemiz ceviz yetiştiriciliğini etkileyen en önemli sorunlardan biri ve belki de en başta geleni pazarlama sorunudur. Eğer pazarlama sorunu gereği gibi halledilebilirse öyle sanıyorum ki, baştanberi saymaya çalıştığımız sorunlarımız yavaşta olsa kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Çünkü bilinen en basit kaidedir ki, her üretim dalında ister sanayide olsun, ister tarımda olsun, üretici harcadığı emeğin karşılığını alamazsa, yani yaptığı iş emeğini korutmazsa, istese de istemese de zamanla üretimden vazgeçmek zorunda kalacaktır. Ceviz yetiştiriciliğinde de durum bu kurala uyar. Biz eğer üreticinin pazarlama sorununu halledemezsek, onun ürününü gramuna kadar değerlendirmesine yardımcı olamazsak ve bunu sağlayamazsak, alttan tedbirlerle, teşviklerle üreticinin bu üretim kolunda üretimini devam ettirmesini sağlayamayız. Yapılacak iş, birçok tarım ürününde olduğu gibi cevizde de taban fiyat politikasını uygulamaktır. Bunu gerçekleştirmek için de, fındık üreticileri nasıl "FİSKOBİRLİK" adı altında ülke çapında bir kuruluş altında bir araya gelmişlerse, ceviz üreticileri de "CEVİZBİRLİK" veya başka bir isim altında ülke çapında bir araya getirilmelidir. Üreticilerin ortak olduğu ve ortak fiyat uygulayan bu kooperatifler eliyle de, üreticinin elindeki ürün gramına kadar değerlendirilmelidir. Hatta bu kooperatifler eliyle üreticinin cevizini içlemesi yani iç ceviz olarak satması teşvik edilebilir ve böylece hem üreticinin daha fazla kazanması sağlanmış olur, hem de çıkan ceviz kabuğundan yakacak olarak faydalanması temin edilmiş olur. Bu şekilde bir kuruluş olduğu zaman, üretici ihtiyaç fazlası 1 kg iç cevizini veya kabuklu cevizini dahi değerlendirme olanağına kavuşmuş olacaktır. Üretici ürününü en iyi şekilde değerlendireceği için, belki de aile ceviz tüketimini kısıcak, bu da ülke genelinde iç tüketimin azalmasına yarayacaktır. Böylece dış satım için yeterli iç ve kabuklu cezive sahip olmuş olacağız.

Günümüz Türkiyesinde yukarıda bahsi geçen tipte kooperatiflerin olmayışı nedeniyle, üretici alıcının elinde oyuncak olmaktadır. Üretici ürününü satabilmek için tüccarın gelmesini beklemekte ve tüccar hangi fiyatı uygun görürse o fiata satabilmektedir. Bu arada tüccarın alım ölçüsü altında kalan, örneğin bir tenekeden az olan 4-5 kg lık meyve üreticide kalmakta, bu da iç tüketimin artmasına sebep olmaktadır. Tüccarın ceviz alımının bir başka sakıncalı yanı da, çok kötü, çetin cevizler hariç, genellikle bütün üreticilerin cevizine aynı fiyatı uygulamasıdır. Örneğin iç oranı % 45 olan bir cevizle, % 55 olan bir ceviz aynı fiata alınmaktadır. Oysa bir tenekelik ceviz alımında bile iki ceviz tipinin verdiği iç arasında 0,8-1,0 kg fark vardır. Hiç te küçümsenmeyecek olan bu fark 10 teneke cevizde 8-10 kg iç

cevize ulaşır ki, bugünün serbest piyasasında 9-10000 lira eder İyi cevizi olanın tamamen aleyhine olan böyle durumlar, biraz önce bahsettiğimiz kooperatifler eliyle kolaylıkla düzeltilebilir Daha önce de belirttiğimiz gibi, kooperatifler üreticileri, kendi cevizini işlemeye teşvik eder ve alımını iç ceviz üzerinden yapar.

Böylece % 45 iç oranlı cevizle, % 55 iç oranı veren ceviz aynı fiata alınmamış olur. Eğer alım işlemi kabuklu ceviz üzerinden yapılmayı gerektiriyorsa, ki dış pazar bunu gerektirebilir, böyle durumlarda da ceviz iç verme oranı tayin edilir ve alım işlemi ondan sonra yapılır.

Bu kooperatifler cevizin iç pazarlamasında üreticinin en iyi fiatla ürününü satmasını sağlayacağı gibi, tüketicinin lehine olarak ta bir denge unsuru olacaktır. Bunun yanında kooperatifler dış satım bağlantılarını bizzat kurabileceği için, aracı tüccar ortadan kalkacak, hem üyelerine hem de ülkeye daha fazla döviz kazandırmış olacaktır.

Bütün bunlardan başka kooperatifler bastıracağı broşürlerle, eğitim seminerleriyle ortaklarını ceviz yetiştiriciliği konusunda aydınlatabilir. Ceviz sergileri, ceviz yarışmaları ile üreticiyi teşvik eder. Devlet fidanlıklarının yetiştireceği aşılı ceviz fidanlarını, üreticinin kolayca ve zamanında temin etmesine yardımcı olur. Köy ortak mah olan arazilerde kapama ceviz bahçesi ve küçük ölçüde de olsa ceviz fidanlıklarının kurulmasında öncülük eder, Ceviz aşısı kursları tertip ederek, aşısı zaten bilen ve öteki meyve ağaçlarını aşılamanın üreticinin bu aşısı da kolayca öğrenmesini ve uygulamasını sağlamış olur. Böylece daha önce hedef olarak gösterdiğimiz yılda 100000 fidan üretimine kolayca ulaşılmış olacaktır.

Bu kooperatifler dışardan bilgi aktarımı yapabileceği gibi, hasat makinaları (sarsma) boylama makinaları gibi, yetiştiricinin tek başına getiremeyeceği ve alamayacağı alet ve ekipmanları ithal ederek veya imal ettirerek yetiştiricinin yararına sunacaktır.

F- Kerestesinin Kıymetli Oluşunun Ortaya Çıkardığı Sorunlar:

Ceviz yetiştiriciliğimizin en büyük sorunlarından biri de kerestesinin, mobilya sanayiinde en fazla aranan materyal olmasıdır. Ceviz kerestesinin en ince ve en güzel kaplama yapımına uygun olmasıyla, yatak odalarının ve misafir salonlarının süsü olmuş, oymacılığa uygun olmasıyla da genç kızlarımızın çehiz sandığı haline gelmiştir. İşte "bülbülün çektiği dili belası" halk deyimine denk bir deymi ceviz için söyleyebiliriz ve deriz ki "cevizin çektiği kerestesinin güzelliği". Bu acı gerçek, Anadolu'da da öyle bir hüküm sürüyor ki, en verimli çağında ve en güzel meyveye sahip bir ağaç, eğer tüccarın iştahını kabartmışsa, en kısa zamanda baltayı yiyebiliyor.

Gönlümüzü cevize kaptıralı beri, bunun çok acı örneklerini, yurt köşelerinde gördük. Şebinkarahisarda, Kemah'ta, Keşap'ta bir yıl önce bıraktığımız ağacı

ikinci yıl bulamadık. Ve nice tanışmak fırsatını bulamadığımız, ecdat yadigarı genetik kaynaklarımızı yol kenarlarında uzatılıvermiş gördük. Kesimi kanunen yasak olan ceviz ağacı, böyle yol kenarlarına kadar düşer de, ne yoldan geçen ziraatçı, ne de ormancı bunları görmez.

Gerçek böyle ve sorun bu. Fakat bir gerçek daha var ki o da biraz önce öylediğimiz gibi, ceviz kerestesinin mobilya sanayiinde aranır ham madde olması. Ve yine ceviz kütüğünün ihraç ürünlerimizden biri olması. Öyle bir uygulama yapmalıyız ki hem değerli genetik kaynaklarımız kaybolmasın, hem de iç ve dış tüketim için gerekli ceviz kütüğü ihtiyacımızı karşılayabilelim.

Bu düzenlemeyi de sözünü ettiğimiz kooperatiflere yaptırabiliriz. Şöyleki; Üreticiler meyvesini beyenmedikleri ceviz ağacını ortağı oldukları kooperatife çok önceden bildirirler. Kooperatif bu istekleri topladıktan sonra bulunduğu ilin Teknik Ziraat Müdürlüğüne müracaat eder. Teknik Ziraat Müdürlüğünün kuracağı bir komisyon kesilmesi istenen ağaçları, hasat öncesinde, yerinde inceler. Eğer ağacın ürettiği meyve "çetin ceviz" tabir ettiğimiz şekilde, düşük kalitede ise kesimi için belge verir. Bu belgede, çıkacak kütüğün m³ olarak yaklaşık hacmini belirtir. Üretici elindeki bu belge ile kütük tüccarını bekler. Böylece tüccar istediği ağacı değil de, istenmeyen ağaca talip olmak zorunda kalır. Ağacı satın alınca da belge tüccara geçer. Bu şekilde belgesiz hiç bir ağaç kesilmemiş olur. Gerek nakliyesi, gerek fabrika girişleri, gerekse dış satım sırasında yapılacak kontrollerde bu belgenin gösterilmesi istenir. Belge gösterilmezse kütüğe el konulur ve ilgili ağır şekilde cezalandırılır.

Eğer ağaç, iyi kaliteli meyve vermekle beraber verimden düşmüşse; böyle bir ağaçtan en azından 5-10 çöğür aşılamadıktan sonra kesimine izin verilmez. Ağaçtan 5-10 fidan elde edildikten sonra kesilmesine ilişkin belge verilir. Böyle bir uygulama ile, verimi az, verimden düştü, yaşlandı, hastalandı, dallarının çoğu kurudu gibi bahanelerle yok olan genetik kaynaklarımız kurtarılmış olur. Böylece bir yıl önceden dalları kesilerek kasıtlı olarak verimden düşürülen ceviz ağaçlarını da kurtarmış oluruz.

Bu konuyu bitirirken şunu demek zorundayız: Ceviz belki hiçbir meyveye nasip olmayacak şekilde, bir zenginlik kaynağıdır. Hiçbir ağaç bilmiyoruz ki, yaprağından köküne kadar değerlendirilebilsin. Oysa cevizin yaprağı, yeşil kabuğu, sert kabuğu (meyvesi taze haldeyken ve kuru haldeyken), kerestesi, ağacın kabuğu, köklerinin çıkardığı madde, yağ ve küspesi sanayimizin çeşitli kollarında ve halk hekimliğinde değerlendirilmektedir. Durum bu olunca, biz bahçeciler ve özellikle meyveciler cevize sahip çıkarak, bir an önce, etkin bir organizasyonla, cevizi kurtarmalıyız. Cevizin yükünü birkaç meyvecinin taşımasına seyirci kalacak olursak, gelecekte genetik kaynaklarımızdan olduğumuz yetmiyormuş gibi, cevizi ithal etme durumunda bile olabiliriz.

KAYNAKLAR

- Behramoğlu, H., 1973. Cevizin yetiştirilmesi ve ekonomik önemi. T.B.Z..G. Müdürlüğü yayınları, D, 159,72
- Çelebioğlu, C., 1978. Ceviz Bah. Kül. A. Eđ. Merkezi, Yalova, Yayın No. 43,48 S.
- Çelebioğlu, G. ve Y. Ağgöl, 1981. Ceviz. Atatürk Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü, Yalova, Yayın No. 489.
- Dikmen, H., R.Z. Mağden. 1944. Hususi meyvecilik, Kâğıt ve Basım İşleri A.Ş. İstanbul, 381 S.
- Dokuzoğuz, M. 1964. Bahçe Bitkilerinin Islahında Klon Seleksiyonu E.Ü.Z.F. Yayınları No: 86.58 S
- Özbek, S., 1977. Genel Meyvecilik, Ç.Ü.S. Fakültesi Yayınları No. 111 386 S.
- Özgenel, C., 1977. Ceviz ihracatının Geliřtirilmesi Hakkında Rapor. İhracatı Geliřtirme Etüd Merkez, No. 49 52 S.
- Ölez, H., 1971. Marmara Bölgesi Cevizlerinin (J. regia L.) Seleksiyon Yoluyla Islahı Üzerinde Araştırmalar (Doktora çalışması). Bahçe Kültürleri Araştırma ve Eğitim Merkezi, Yalova, 98.S.
- Şen, S.M., 1980. Kuzeydođu Anadolu ve Dođu Karadeniz Bölgesi Cevizlerinin (Junglans regia L.) Seleksiyon Yoluyla Islahı Üzerinde Araştırmalar (Basılmamış Doçentlik tezi).